

VORVIKA GRĪNA VADĪTĀS AMERIKAS SAVIENOTO VALSTU MISIJAS DARBĪBA LATVIJĀ 1919. GADA APRĪLĪ–MAIJĀ: LIEPĀJAS POSMS¹

Ēriks Jēkabsons

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks.
Zinātniskās intereses: Latvijas un Baltijas reģiona militāri politiskā vēsture
19. gadsimta beigās – 1945. gadā.
E-pasts: eriks@lu.lv

Rakstā, balstoties uz Latvijas un ASV avotiem un literatūru, aplūkota ASV misijas izveidošana, ierašanās Liepājā un darbība 1919. gada pavasarī, kad Latvijas Pagaidu valdība bija spiesta pārcelties uz šo pilsētu. Īpaša uzmanība pievērsta misijas un tās vadītāja Vorvika Grīna attiecībām ar Latvijas Pagaidu valdību, bruņoto spēku vadību, sociāldemokrātu partijas kontrolē esošo Liepājas pilsētas pašvaldību, baltvāciešiem, kā arī darbībai pēc vāciešu organizētā 16. aprīļa apvērsuma, kad amerikāņi centās panākt koalīcijas valdības izveidi.

Atslēgas vārdi: Latvijas Neatkarības karš, Amerikas Savienoto Valstu Krievijas politika, Vorvika Grīna misija, Latvijas Pagaidu valdības Liepājas posms, 1919. gada 16. aprīļa apvērsums.

1918. gada 18. novembrī proklamētās Latvijas Republikas Pagaidu valdības priekšā bija divus gadus ilga, ārkārtīgi sarežģīta militāri politiska cīņa par valsts teritorijas atbrīvošanu no naidīgiem karaspēkiem un vēl garāka cīņa par Latvijas starptautisko atzīšanu, turklāt sarežģītākais bija tieši sākumposms, kad no 1919. gada janvāra valdībai bija vienīgi ierobežotas darbības iespējas Liepājā un apkārtnē, visur citur valdot Padomju Latvijas režīmam. Savukārt 16. aprīlī ar valdības politiku neapmierinātie vācu spēki sarīkoja apvērsumu un drīzumā izveidoja provācisku valdību. Turpmākos mēnešos tikai Liepājā vien paralēli darbojās divas valdības (Kārļa Ulmaņa valdība – Rietumu Sabiedroto lielvalstu misiju aizsardzībā). No savas darbības pirmsākumiem Pagaidu valdība centās realizēt noteiktu Sabiedroto lielvalstu orientācijas politiku, cenšoties nodrošināties ar Lielbritānijas, Francijas un arī Amerikas Savienoto Valstu (ASV) atbalstu. Latvijas valdībai un sabiedrībai, tāpat kā visām citām pasaules kara un tam sekojošo

konfliktu nogurdinātajām zemēm, bija ārkārtīgi svarīgs līdz ar pasaules karu par varenāko pasaules lielvalsti kļuvušo ASV politiskais un, iespējams, pat pirmkārt ekonomiskais atbalsts, uz kuru tika cerēts. Latvijas Pagaidu valdības situācija 1919. gada pavasarī Liepājā bija sevišķi sarežģīta, bet iedzīvotāju stāvoklis – īpaši smags. Tādēļ lielas cerības tika liktas uz atbalstu no Rietumu lielvalstīm – šajā gadījumā pirmkārt Lielbritānijas un ASV, kuru militāri politiskās misijas bija atsūtītas uz Latviju.²

Līdz šim jautājums – gan vienpusēji un tendenciozi – skarts gan drīz vienīgi padomju vēsturnieku (turklāt tieši misijas vadītāja Vorvika Grīna vārds izteikti negatīvā nozīmē kļuva par samērā pateicīgu simbolu amerikāņu pret Padomju Krieviju vērsto “Jauno nolūku” apliecināšanā),³ kā arī – objektīvāk, taču samērā vispārīgi – Edgara Andersona un Edgara Dunsdorfa trimdā tapušajos darbos (galvenokārt balstoties uz V. Grīnu kritiski vērtējošām Latvijas puses laikabiedru atmiņām).⁴ Raksta mērķis ir vispusīgi, balstoties arī uz līdz šim neizmantotiem avotiem, aplūkot ASV armijas pulkveža Vorvika Grīna (*Greene*) vadītās misijas darbības pirmo posmu Latvijā laikā, kamēr Pagaidu valdība atradās Liepājā, cenšoties stabilizēt savu politisko un saimniecisko stāvokli gan attiecībās ar baltvāciešu un Vācijas faktoru, kurš lielā mērā bija stāvokļa noteicējs no boļševiku režīma atbrīvotajā teritorijā, gan Rietumu Sabiedrotajiem (rakstā nebūs sīkāk aplūkota ASV sniegtās palīdzības kravu ierašanās un izdalīšana iedzīvotājiem, kā arī misijas darbība 1919. gada vasarā, jo šīs tēmas prasa atsevišķu izvērtējumu).

MISIJAS SAGATAVOŠANA, IERAŠANĀS LATVIJĀ UN DARBĪBAS SĀKUMS

Aplūkojamajā laikā ASV oficiālo attieksmi pret Latvijas un citu Baltijas valstu neatkarību pirmām kārtām noteica ASV Krievijas politika, kuras pamatā savukārt bija pieņēmums par nepieciešamību atjaunot Krieviju tās bijušajās robežās, labākajā gadījumā panākot zināmu autonomijas pakāpi dažām tautām (lielā mērā tas bija saistīts ar atšķirīgās ASV vēstures radītu izpratni par lielu un spēcīgu valstu sašķelšanās vai sabrukuma negatīvajām sekām).⁵

1919. gada 10. februārī ASV valsts sekretārs Roberts Lansings (*Lansing*) no Parīzes rakstīja prezidentam Tomasam Vudro Vilsonam (*Wilson*), ka Sabiedroto misijas loceklis Polijā no ASV – Roberts Lords (*Lord*) iesniedzis priekšlikumu par vēlamību, ievērojot “Krievijas lietu svarīgumu”, nosūtīt novērotājus uz Baltijas provincēm kā “Krievijas daļu”. Roberts Lords arī norādīja, ka Lietuvas, Igaunijas un Latvijas jaunās nacionālās valdības, kuras atrodas veidošanās procesā un cīnās pret boļševismu, kā arī “vācu intrigām”, cer uz amerikāņu atbalstu

un atzišanu (tiesa, Lorda priekšlikums pagaidām paredzēja viena novērotāja nosūtīšanu uz Igauniju un viena – uz Lietuvu, novērotājs Latvijā nebija paredzēts). Lansings no savas puses atbalstīja priekšlikumu, lūdzot prezidentu pieņemt attiecīgu lēmumu.⁶ Jau martā ASV valdība sāka nopietni apsvērt nepieciešamību sniegt Baltijas valstīm saimniecisku palīdzību pārtikas veidā kā kredītu. 12. martā Latvijas Pagaidu valdības diplomātiskais pārstāvis Tallinā Jānis Ramans ziņoja Kārlim Ulmanim, ka viņš ticies ar ASV armijas kapteini – Igaunijā atsūtīto Amerikas Palīdzības administrācijas pārstāvi Augustu Krancu (*Krantz*), kurš solījis mēneša laikā pirmās piegādes Latvijai, jo “ASV neskopošoties ar līdzekļiem cīņā pret lieliniekiem”.⁷ Starp citu, tieši šis uz Igauniju no Parīzes apstākļu noskaidrošanai atsūtītais zviedriskās izcelsmes ASV armijas virsnieks 1919. gada marta sākumā kļuva par pirmo oficiālo ASV amatpersonu ne tikai Igaunijā, bet arī Latvijā, jo viņš apmeklēja igauņu karaspēku arī Valkā (Valgā) un Rūjienā. Turklāt tieši viņam kā savas valsts pārstāvim politiska rakstura prasības iesniedza Latvijas puses pārstāvji – Valkas dzelzceļa stacijā latviešu sabiedriskie darbinieki Jānis Lībietis, Jānis Stiprais, Ernests Nago-bads, Oto Hasmanis un virsnieks Kārlis Pencis nodeva A. Krancam (iebraucot no Izborskas un pirms došanās uz Rūjienu) dokumentu, kurā uzsvēra, ka “visi latvieši nav lielinieku piekritēji, bet ir arī nacio-nāli domājoši pilsoņi”, tāpēc lūdz Sabiedrotos palīdzēt “ar ieročiem, apģērbu un pārtiku”. Krancs apsolīja iesniegumu nodot “Sabiedroto valstu pārstāvjiem”. Hasmanis par notikušā apstākļiem rakstīja: “Iz-kāpis no vagona, Krancs ar mums sasveicinājās, un visi pārgājām uz šaursliežu līnijas salonvagonu, kur vedām sarunas. Sarunas notika krievu valodā, ar tulka – kāda igauņu virsnieka starpniecību. Kapteinis Krancs apsolījās mūsu lūgumu ziņot Sabiedrotiem un pieņēma manis Versaļas miera konferencei sastādīto lūgumu.”⁸

8. martā ASV pilnvarotais pārstāvis Dānijā Julisizs Grants-Smits (*Grant-Smith*) telegrafēja uz Vašingtonu, ka nepieciešams nekavējoties pārskatīt attieksmi pret Baltijas zemēm, jo Somija un Igaunija jau atbrīvojušās no boļševikiem, bet Latvija un Lietuva cīnās ar tiem. Viņš uzstāja uz pārtikas sūtījumiem, lai mazinātu vietējo boļševiku iespaidu, un ieteica piešķirt Baltijas valdībām preces uz kredīta, kā arī izsūtīt uz tām misiju.⁹ 12. martā Parīzē Sabiedroto delegāciju vadītāji, starp kuriem bija Lansings, akceptēja Vorvika Grīna vadītas misijas izveidi nosūtīšanai uz Baltijas valstīm.¹⁰ Tajā pašā dienā Lansings patiešām informēja pārstāvi Kopenhāgenā Grantu-Smitu, ka nedē-ļas laikā uz Tallinu dosies gaisa spēku dienesta pulkveža-leitnanta Grīna vadīta amerikāņu ekspertu komisija Somijā, Igaunijā, Latvijā un Lietuvā, kura novērtēs militāro un saimniecisko stāvokli Baltijas valstīs un kredīta iespējas (Grīns, kuram bija ASV–Spānijas kara un Sabiedrisko darbu departamenta vadītāja pieredze Filipīnu salu ko-

loniālajā dienestā Manilā 1910.–1915. gadā un kurš privātajā dzīvē pārstāvēja finansistu aprindas, amatā bija iecelts 8. martā).¹¹ Grīns kopā ar vēl vienu komisijas locekli ieradās arī Latvijas delegācijas telpās Parīzē, informējot par gaidāmo braucienu. Delegācija sniedza viņam nepieciešamās ziņas un savu iespēju robežās informēja par to arī valdības iestādes Latvijā.¹² Galvenie Grīna uzdevumi patiesi bija novērtēt militāri politisko situāciju, kā arī formāli pārraudzīt jau izlemtās pārtikas piegādes (pirmais transportkuģis ar miltiem Liepājā iebrauca 9. aprīlī). 9. martā Grīns privātā vēstulē draugam rakstīja, ka miera delegācija piedāvājusi viņam vadīt delegāciju uz Baltijas valstīm apmēram vienu mēnesi ilgā braucienā, pēc tam ziņojot par redzēto un iesniedzot rekomendācijas par tālāko attieksmi. Šajā laikā viņš jau bija uzsācis veidot delegācijas sastāvu, rakstot, ka tā būs pakļauta miera delegācijai, tomēr sastāvēs no virsniekiem. Grīns uzsvēra – īpaša nozīme ir tam, ka “misija” nonāks ciešā “kontaktā” ar boļševismu Baltijas tautu un somu zemēs, minētajām nācijām aizšķērsojot ceļu boļševisma izplatībai un lūdzot sev palīdzību šajā cīņā.¹³

23. martā Grīna misija izbrauca no Parīzes un cauri Kopenhāgenai (24. martā ārlietu ministrs Zigfrīds Anna Meierovics telegrāfiski no Parīzes par to informēja Ulmani Liepājā¹⁴) 2. aprīlī angļu karakuģi “Galatea” ieradās Liepājā. Sakarā ar gaidāmo pirmā miltu kuģa ierašanos amerikāņi nekavējoties apmeklēja pilsētas valdi, interesējoties par Liepājas apgādes problēmām, kā arī par fabriku un citu rūpniecības uzņēmumu stāvokli. 5. aprīlī viņi apskatīja pilsētas pārtikas noliktavas un palīdzības iestādes, bet 6. aprīļa vakarā apmeklēja komponista Alfrēda Kalniņa par godu angļu un amerikāņu misijām Svētās Anas baznīcā sarīkoto ērģelmūzikas koncertu, kurā skanēja arī abu lielvalstu himnas un klāt bija Ministru prezidents Ulmanis un visi pilsētā esošie ministri. 8. aprīlī daži misijas locekļi kopā ar Pagaidu valdības Apsardzības un Iekšlietu ministrijas pārstāvjiem devās uz Ventspili iepazīties ar turienes situāciju.¹⁵

7. aprīlī misijai pievienojās vienīgais profesionālais virsnieks tās sastāvā pulkvedis-leitnants Ernsts Daulijs (*Dawley*; militāro jautājumu speciālists), kuru Grīns pazina jau kopš kopīga koloniālā dienesta Filipīnu salās pirms kara (arī kopīgas polo spēles), un leitnants Roberts Heils (*Hale*; juridisko jautājumu speciālists). Bez Grīna, Daulija un Heila 11 cilvēku lielajā misijā ietilpa majors Elvins Deverē (*Devereux*), bijušais militārais atašejs Kopenhāgenā komandleitnants Džons Geids (*Gade*; vadīja misijas darbu Igaunijā un Somijā, pastāvīgi atrazdamies Tallinā), leitnanti Ludlovs Aleksanders (*Alexander*) un Zolingers (abi strādāja kopā ar Geidu Tallinā), leitnants E. Stounstrīts (*Stonestreet*; vācu valodas tulks), divi armijas rakstveži – Luiss Rozentāls (*Rosenthal*), Dž. Holbruks-Čepmens (*Holbrook-Chapman*), kā arī lietuviešu

izcelsmes sulainis kaprāļa dienesta pakāpē Džozefs Saļūns (*Saliunas*). 15. aprīlī misijai Liepājā pievienojās ilgāku laiku Maskavā par ASV konsulāro ierēdni strādājušais un tādējādi praktiski vienīgais no misijas locekļiem Krieviju reāli pazinušais Džons Lērs (*Lehrs*). Sākumā misija apmetās viesnīcā “Roma” pilsētas centrā, vēlāk pārcēlās uz kādu vasarnīcu.¹⁶ Kā Latvijas Pagaidu valdības Apsardzības ministrijas sakaru virsnieks misijai tika piekomandēts virsleitnants Herberts Pētersons.¹⁷

No šī laika Grīns samērā regulāri ar pārstāvniecības Kopenhāgenā starpniecību sniedza ASV delegācijai Parīzes Miera konferencē ziņojumus par stāvokli Baltijas valstīs (Somijā, Igaunijā, Latvijā un Lietuvā).¹⁸ Vēl atrazdamies ceļā uz Liepāju, Grīns bija uzsvēris nepieciešamību uzsākt pārtikas piegādi Baltijas valstīm, brīdinot, ka pretējā gadījumā draudot lieliniecisma izplatīšanās briesmas.¹⁹ Savukārt Meierovics 5. aprīlī no Parīzes telegrafēja Ulmanim: “Nodibiniet sakarus ar amerikāņu misijas šefu Grīnu un prasiet visu, ko vajag. Ja Grīns ziņos labvēlīgi mums, mēs saņemsim medikamentus, pārtiku, drēbes, prasiet pilnā apjomā.”²⁰

Tāpat Grīns pastāvīgi informēja Latvijas Pagaidu valdības vadītāju par pārmaiņām savas misijas sastāvā, piemēram, 8. aprīlī viņš sniedza informāciju Ulmanim par tikko iebraukušo juridisko padomnieku leitnantu Heilu, lūdzot iepazīstināt to ar Latvijas valdības izveidošanos un vēsturi, valsts mežu un dzelzceļu situāciju, kā arī stāvokli likumdošanā,²¹ un ASV ekspedīcijas spēku Francijā pulkvedi-leitnantu Dauliju kā viņa misijas militāro ekspertu (Daulijs tika iecelts arī par Grīna vietnieku), lūdzot atļauju viņam “apmeklēt militāro operāciju zonu”.²² Misijas virsnieki tiešām vairākkārt personiski apmeklēja latviešu un vācu karaspēka daļas frontē. Piemēram, 11. aprīlī Grīns, Daulijs, Deverē, Stounstrīts u.c. izbrauca uz fronti Jelgavā, Tukumā, Bauskā, bet 13.–14. aprīlī Grīns un citi amerikāņi pabija latviešu vienības frontē iecirknī no Kauguriem līdz Kalnciemam, kur viņus pavadīja apsardzības ministrs Jānis Zālītis un Galvenā štāba priekšnieks ģenerālis Augusts Misiņš.²³ Toreizējais 1. atsevišķās latviešu brigādes komandieris Jānis Balodis vēlāk atcerējās, ka frontē teiktajās runās Grīns uzsvēris cīņas pret boļševismu svarīgumu, bet atsevišķā sarunā ar viņu izteicies, ka tam “tagad tā bilde esot pavisam citāda, kā viņš bijis domājis, jo viņš esot personīgi pārliecinājies, ka tās latviešu daļas, kas cīnās pret lieliniekiem un tur fronti ar tik vāju apgādību un niecīgu tehnisko apbruņojumu, nevar būt lielinieciskas, kā tas viņam, par nožēlošanu, ticis ziņots no vairākām pusēm, pat no latviešiem, nerunājot par vāciešiem”. Vēlāk gan Balodis liecināja, ka pretēji Grīna solītajam frontē latviešu vienība ieročus no Sabiedrotajiem nav saņēmusi, jo, kā uzskatīja Balodis, Grīns “Liepājā bijis iespaidots, ka mums ieročus nevarot dot, jo varot griezt ieročus pret landesvēru un Golcu”.²⁴

Tiesa, patiesie iemesli pat nebija atkarīgi no Grīna personiskās nostājas, bet ASV attieksmes kopumā. Jau pēc Otrā pasaules kara ta-pušajās atmiņās Balodis rakstīja, ka, ierodoties brigādes novietojumā kopā ar Misiņu, Grīns izteica vēlēšanos aprunāties ar karavīriem, kuri piedalījušies kaujās, turklāt gan ar tiem, kuri apbruņoti un apģērbti vislabāk, gan tiem, kuri apgādāti vissliktāk. Balodis atcerējās: “Izsauca kādus 20 karavīrus no Studentu rotas, kas bija vislabāk apgādāta. Viņas sastāvā bija arī virsnieki no latviešu strēlnieku pulkiem, tātad piedzīvojuši karavīri. Viens otrs no rotas karavīriem varēja uz Grīna jautājumiem atbildēt bez tulka palīdzības. Grīnu pārsteidza karavīru brašais izskats un viņu patstāvīgās, brīvās atbildes tā, ka viņš izsau-cās: “Tā jau ir tīri eiropiskas armijas vienība!” Pēc tam liku izsaukt kapteiņa [Jāņa] Grāvelsiņa rotu. Apstaigājis rotu, Grīns palika ļoti domīgs – jo tas, ko viņš tagad redzēja, maz līdzinājās iepriekš redzē-tajam un jau nepavisam ne “eiropiskas armijas vienībai”. Likās, Grīns domāja, ka izteicies pārsteidzīgi. Kontrasts patiešām bija liels. Mums vēl arvien bija liels ieroču un apģērbu trūkums. Viens otrs kareivis bija mājas drēbēs un šņorzābakos. Grīns jautāja, vai šie karavīri bijuši kaujās. Ģen. Misiņš pasteidzās pateikt, ka šī vienība nav bijusi kaujās, jo ir formēšanās stadijā un tā vēl jāapmāca un jāapģērbj. Šīnī brīdī griezos pie ģen. Misiņa: “Atvainojiet, ģ[enerāļa] kungs, Jūs neesiet informēti. Es neesmu šeit, lai klusētu. Turu par pienākumu sniegt pareizu informāciju. Šie karavīri ir bijuši kaujās un parādījuši lielu drošsirdību. Viņu vidū daudz brīvprātīgo tikai pirms dažām dienām forsēja Lielupi pie Kalnciema ļoti nelabvēlīgos apstākļos. Bija atkusnis, un virs ledus bija ūdens. Karavīriem nācās pat gulties ūdenī, lai izvairī-tos no ložu krusas. Es ticu, ka viņi arī uz priekšu tikpat apzinīgi pildīs savus karavīra pienākumus.” Šos manus paskaidrojumus virsl[eitnants Reinholds] Muške pārtulkoja angļiski pulkv[edim] Grīnam. Saņēmis no manis vislabāko atestāciju par mūsu karavīriem, Grīns griezās ar uzrunu pie karavīriem un teica, ka saprot mūsu grūtības, un no savas puses solījās darīt visu, kas viņa spēkos, lai mūsu karavīri saņemtu palīdzību – apbruņojumu, munīciju un apģērbu. Sirsnīgi atvadījies no manis un kareivjiem, viņš aizbrauca.”²⁵

Savā pirmajā ziņojumā uz Parīzi cauri Kopenhāgenai 11. aprīlī Grīns raksturoja militāri politisko stāvokli Latvijā, iesakot atvieglot britu karakuģu realizēto blokādi un apgādāt vācu karaspēku ar nepie-ciešamo (stingrā britu flotes kontrolē), kamēr tas ievēro ar Sabiedro-tajiem noslēgtā pamiera noteikumus un cīnās pret boļševismu. 12. ap-rīļa ziņojumā viņš turpināja raksturot komplicēto stāvokli Latvijā un Liepājā, kur “vācieši, Baltijas vācieši, boļševiki, latviešu buržuāzija, ebreji un latviešu sociālisti sapinušies ārkārtīgi sarežģītos intrigu tīklos”. Tā-lāk viņš aprakstīja smago stāvokli ar pārtiku, slēptās bezdarbnieku un bezzemnieku simpātijas pret boļševismu, vācu karaspēka dominējošo

stāvokli un latviešu spēkuniecīgo nozīmi. Grīns rakstīja: “Ja nebūtu vāciešu, valsti ātri pārņemtu boļševiki. Dabiski, ka sakarā ar to izveidojies ārkārtīgi smags un nenormāls stāvoklis, jo latviešu tauta vēsturiski ir noskaņota pret vāciešiem un šis jūtas kara laikā padziļinājusi vācu karaspēka darbība. Fon der Golcs mums paskaidroja, ka vācieši šeit atrodies uz pamiera līguma 12. panta pamata, kā arī starptautiskās cīņas nolūkos pret boļševikiem, kas apdraud Rietumu civilizāciju un Rietumu kultūru [...] Tagadējā Latvijas *de facto* valdība ir ārkārtīgi vāja un nepārstāv Latvijas tautu. Tā nekavējoties tiktu gāzta, ja notiktu tautas vēlēšanas. Tā jāuzskata par viltus valdību, kuru nodibinājuši partiju vadoņi un cilvēki, kas Rīgā bija paņēmuši lietas savās rokās un sakarā ar boļševiku uzbrukumu padzīti. Vācija šo valdību atzina decembrī. Gan Baltijas vācieši, gan sociālisti noskaņoti pret to naidīgi, un tikai buržuāzija to negribīgi atbalsta. Tajā pašā laikā tā ir vienīgā organizācija, ar kuru mums ir darīšanas, un tā ir jāatbalsta kā nacionāla *de facto* valdība vai Latvijas organizācija, bet pašreiz to nevajadzētu atzīt. Ar šo valdību tomēr jānodibina sakari visos jautājumos, kas skar pārtikas importu, blokādi, finanses utt. Premjerministrs Ulmanis un iekšlietu ministrs [Miķelis] Valters ir vienīgie spējīgie vīri kabinetā. Ulmanis atstāj labu iespaidu, šķiet, ka viņš apveltīts ar lielu enerģiju un atjautību.” Viņš arī uzsvēra amerikāņu pārtikas piegāžu svarīgumu un pieprasīja tās turpināt, uzsverot, ka ir ārkārtīgi būtiski nodrošināt ar pārtiku iedzīvotājus teritorijās, kas atbrīvotas no boļševikiem, pretējā gadījumā tiktu veicināts atbalsts boļševikiem, jo, kā Grīns bija pārliecinājies, “bezzemnieki un bezzemnieki uzskata – ja jau viņiem jācieš bads, tad labāk boļševiku varas apstākļos, kuros tie var aplaupīt buržuāziju un bagātos”. Arī šajā ziņojumā viņš ieteica atcelt blokādi jūrā, turpināt Amerikas Palīdzības administrācijas pārtikas piegādes Liepājai un Ventspilij, kā arī pieprasīja finanšu eksperta atsūtīšanu, kurš noskaidrotu Pagaidu valdībai sniegtā aizdevuma nodrošinājuma iespējas ar bijušajiem Krievijas valsts mežiem Latvijas teritorijā.²⁶

16. APRĪĻA APVĒRSUMS UN VORVIKA GRĪNA STARPNIECĪBAS MĒĢINĀJUMS JAUNAS VALDĪBAS IZVEIDĒ

Savukārt Liepājā notiekošā, pret Kārļa Ulmaņa Latvijas Pagaidu valdību vērstā vāciešu apvērsuma laikā – 16. aprīli amerikāņi apsardzības ministra Jāņa Zāliša un Augusta Misiņa pavadībā ieradās Jelgavā. Tur Vorvikam Grīnam bija saruna ar vācu Dzelzsdivīzijas komandieri majoru Jozefu Bišofu (*Bischoff*; šajā sarunā amerikānis mudinājis vāciešus ātrāk ieņemt Rīgu).²⁷ Tomēr iespaids par Dzelzsdivīziju Grīnam radās slikts. Vēlāk viņš atcerējās, ka uz Jelgavas ceļa

uz amerikāņiem šāvuši boļševiki, aiz viņiem atradušās Dzelzsdivīzijas ložmetēju pozīcijas, taču no tām nav atskanējis neviens šāviens, un vācieši tikai vērojuši “Trocka²⁸ sarkanos zēnus”, kas atradušies apmēram 600 jardu attālumā un brīvi apšaudījuši amerikāņus pat no automātiskajiem ieročiem. Viņš rakstīja: “Stipri mīksts dzelzs bija tā Dzelzsdivīzija.”²⁹

Tomēr nav noliedzams, ka, atgriežoties no frontes Liepājā uzreiz pēc apvērsuma, tieši Grīns nepieļāva ģenerāļa Misiņa un vēl četrus latviešu virsnieku un karavīru apcietināšanu dzelzceļa stacijā un nogādāja tos savas misijas ieņemtajā vasarnīcā “Amerikas ērgļa aizsardzībā”.³⁰ Pats Grīns ziņoja uz Parīzi, ka latviešus mēģināts apcietināt uzreiz, izkāpjot no vilciena vagona, taču viņš to nav pieļāvis. Tad ieradies vācu landesvēra kapteinis Viljams Armitsteds (*Armitstead*), kurš pēc apvērsuma jaunizveidotās frontes karaspēka Drošības komitejas vārdā skaidrojis notikušo ar bažām par iespējamu Pagaidu valdības boļševizēšanos un stāstījis par notiekošajām sarunām jaunas, visu iedzīvotāju kārtu intereses pārstāvošas valdības izveides jautājumā. Viss minētais notika stacijā, un Grīns atteicās apspriest šos jautājumus ar baltvāciešu virsnieku bruņotu vācbaltiešu un vācu karavīru klātbūtnē, kas turklāt mēģināja apcietināt kopā ar amerikāņiem esošas personas. Viņš pieprasīja paša Liepājas apgabala karaspēka pavēlnieka un gubernatora Ridigera fon der Golca (*von der Goltz*) izdotu aresta orderi un, kad tāds netika uzrādīts, nogādāja Misiņu uz ASV misiju un informēja Golcu par stacijā notikušo, kā arī to, ka Misiņš ir amerikāņu misijas viesis. Uzreiz pēc tam Daulijs personiski apmeklēja Kara ostu, kur pārliecinājās, ka vācieši nogalinājuši latviešu sargkareivi, laupa un posta, taču “neguva pārliecināšus pierādījumus tam, kāds karaspēks veicis vardarbību”.³¹

Šo gadījumu atcerējās arī toreizējais britu eskadras komandieris Baltijas jūrā admirālis Volters Kovans (*Cowan*), uzsverot, ka Grīns un Daulijs stacijā rīkojušies ļoti noteikti, kaut arī tā bijusi pilna ar vācu karavīriem: viņi paziņojuši vācu virsniekam, ka piekritis ar misiju kopā esošu personu arestam vienīgi ar fon der Golca personisku pavēli, pēc tam abi nostājušies katrs savā pusē latviešu virsniekiem un tādā veidā atstājuši staciju, vāciešiem šajā situācijā neiedrošinoties rīkoties kategoriskāk.³² 16. aprīlī Liepājā notika visu Sabiedroto pārstāvju apspriede, kurā piedalījās arī Grīns un Daulijs (kaut gan tika nolemts pieprasīt fon der Golcam atjaunot iepriekšējo stāvokli, asi nosodot notikušo, tomēr ne uz ko vairāk apspriede izšķirties nespēja). Tajā pašā dienā Grīns telegrafēja uz Kopenhāgeni par apvērsumu, secinot, ka iegāns tam bijusi “boļševiku apspiešana”, bet patiesie motīvi “satrauc” Sabiedrotos.³³

Savukārt leitnants Roberts Heils 16. aprīlī dienasgrāmatā ierakstīja, ka priekšpusdienā pastaigājies gar jūras krastu un pilsētā, kur viss

bijis “kluss”. Tikai ap plkst. 4 pēcpusdienā, piezvanot uz Lielbritānijas misiju, uzzinājis, ka Kara ostā starp vāciešiem un latviešiem izraisījies konflikts. Teikto apstiprinājis leitnants Haringtons, kurš izstāstījis par valdības gāšanu un vispārēju vācu kontroli pilsētā. Abi devušies cauri pilsētai uz viesnīcu, konstatējot vācu sargposteņus krustojumos un jātnieku patruļas ar šķēpiem ielās un skvērā pie viesnīcas. To redzot, viņi atgriezušies misijas telpās, nosūtot rakstvedi Rozentālu kopā ar misijai piekomandēto latviešu ziņnesi noskaidrot stāvokli. Abi apstiprināja baumas, ziņojot, ka “Ulmanis un citi apcietināti, latviešu karavīri atbruņoti un ieslodzīti” utt. Vēl pēc dažām dienām – 20. aprīlī Heils rakstīja: “Lieldienu svētdiena. Brīnišķīgs laiks un ļaužu pilnas ielas. Gandrīz nekādu ārēju satricinājuma pazīmju. Latvieši ar baltiešu piekrišanu izlīmējuši uzsaukumu, aicinot visus latviešus saglabāt mieru...”³⁴

Literatūrā plaši pausts viedoklis par Vorvika Grīna šķietamo atbalstu pēc apvērsuma izveidotajai mācītāja Andrieva Niedras zināmā mērā provāciskajai valdībai. Fakts ir, ka gan Grīns, gan ASV miera komisijas loceklis zviedru izcelsmes pulkvedis Oskars Solberts (*Solbert*), kurš 22. aprīlī ieradās Liepājā angļu karakuģī no Kopenhāgenas, lai nogādātu misijas ziņojumu uz Parīzi, gan arī citi misijas locekļi aktīvi piedalījās sarunās ar fon der Golcu, Ulmani un citiem varas vai nosacītās varas faktoriem, mēģinot panākt kompromisu jaunas valdības izveidošanā.³⁵ Solberts arī kādu laiku aizvietoja Grīnu misijas vadītāja amatā pēdējā prombūtnes laikā no Liepājas. Pēc atgriešanās Parīzē 28. aprīlī Solberts iesniedza ASV delegācijai savu ziņojumu un ieteikumus, kuros atspoguļoja iespaidus Latvijā, lielā mērā balstoties arī uz sarunās ar amerikāņu misijas locekļiem, Ulmani un fon der Golcu Liepājā iegūto informāciju. Viņš pamatoti secināja, ka fon der Golcs labvēlīgi izturējies pret 16. aprīļa apvērsuma realizētājiem, ja arī nav bijis tieši iesaistīts tajā, kā pats apgalvo. Solberts rakstīja: “Gadījumā, ja Sabiedrotie akceptēs baltvāciešu (7% iedzīvotāju) ar spēku veikto varas uzurpāciju, latvieši, iespējams, ņems lietas savās rokās un ar sacelšanos visā valstī likvidēs nīsto privilēģēto baltvāciešu varu. Vācieši uz šādu latviešu sacelšanos raudzītos kā uz boļševiku revolūciju un savukārt izmantos to kā ieganstu, lai apspiestu latviešus ar zobenu. Pašreiz ir kritisks brīdis.” Sakarā ar to viņš ieteica, lai Sabiedrotie informē vācu pavēlniecību un Latvijas Pagaidu valdību Ulmaņa personā, ka tie vēlas iepriekšējās valdības atjaunošanu, iekļaujot tajā visu Latvijā dzīvojošo tautību pārstāvjus. Turklāt tas jādara, lai novērstu “revolūciju un asinsizliešanu”, un šāda Sabiedroto akcija skaidri demonstrēs Vācijas valdībai, ka netiks pieļauta mazu tautu izmantošana savās interesēs, tādējādi tiks panākta līdzīgu apvērsumu neatkārtošāns garantija nākotnē. Solberts pamatā pareizi raksturoja arī militāro situāciju frontē, konstatējot, ka Vācijas spēku

tūlītēja izvešana nozīmētu zemes atdošanu boļševikiem (savukārt Vācija ir ieinteresēta turēt savu karaspēku Baltijā, lai aizsargātu savu teritoriju no boļševisma, saglabāt cīņai gatavu armiju ārpus Vācijas nepieciešamības gadījumam, saglabāt Vācijas ietekmi Baltijā kā tranzītpunktā ar Krieviju sakarā ar Sabiedroto realizēto blokādi). Ņemot to vērā, Solberts ieteica nosūtīt uz Baltiju Sabiedroto karaspēku vācu vienību nomaiņai, kā arī atbalstīt Latvijas nacionālās armijas izveidošanu, ko vācieši nepieļauj.³⁶

Paša Grīna ieceres atspoguļo viņa 20. aprīļa ziņojums, kurā uzsvērts, ka apvērsumā gāztās Pagaidu valdības kļūda bijusi baltvāciešu un ebreju neiekļaušana savā sastāvā, tā pārlieku centusies “pasargāt savas tiesības no vācu uzkundzēšanās un tādējādi bija lemta iznīcībai”. Tomēr viņš atzina, ka uz šīs valdības pamata var izveidot “stabilu un reprezentablu valdību ar nepieciešamo palīdzību no ārienes, kurai vajadzētu būt jūtamai”. Šajā pašā ziņojumā viņš arī konstatēja, ka galvenais pretboļševistiskais spēks ir vācieši, tādēļ pēc tam, kad kompromisa ceļā izveidota jauna valdība, ar Rietumu Sabiedroto atbalstu jānodrošina Latvijas armijas izveide vācu un latviešu vienību sastāvā, kas spēs pārņemt zemes aizsardzību pēc Vācijas karaspēka izvešanas (Grīns ieteica vispārējas mobilizācijas ceļā veidojamos vācu spēkus organizēt vienā, bet latviešu – citā centrā, piemēram, attiecīgi Liepājā un Ventspilī). Tāpēc viņš uzsvēra, ka Sabiedrotajiem jānoskaidro Vācijas nodomi Baltijā un tas, kādā veidā tiks sniegts atbalsts cīņā pret boļševismu līdz laikam, kamēr to pilnībā spēs uzņemties jaunizveidotā Latvijas armija. Grīns ieteica Sabiedrotajiem uzņemties finansēšanu, apgādi ar pārtiku un karamateriāliem Lielbritānijas vai ASV misijas uzraudzībā. Viņš minēja arī alternatīvu – Kurzemes okupāciju ar Sabiedroto spēkiem, kas tādējādi nekavējoties “atbrīvotu šo zemi no uzspiestās teitoņu ietekmes”. Grīns šajā ziņojumā pamatoti norādīja, ka vienkāršā tauta Latvijā notikušo uztver kā “vecās tirānijas” atgriešanos Vācijas karaspēka atbalstā, nepakļaujoties Sabiedroto un ASV prasībām. Tauta pagaidām ir mierīga, un pat pavēli nepretoties saņēmušie latviešu karavīri izrāda “apbrīnojamu” savaldību, neraugoties uz pastāvīgām provokācijām un gandrīz “neizturamiem apstākļiem”. Viņš bridināja – tiek gaidīta palīdzība no Rietumu demokrātiem vai arī boļševikiem austrumos: tauta necietīs baronu varu un ir gatava iesaistīties ar to asiņainā cīņā. Turklāt gadījumā, ja netiks sagaidīts atbalsts no rietumiem, tas tiks meklēts austrumos. Tāpat 22. aprīlī Grīns detalizēti ziņoja par militāro situāciju Latvijā šajā laikā.³⁷

27. aprīlī Grīns telegrammā ASV sūtniecībai Kopenhāgenā iklāstīja stāvokli un atzina, ka latviešu tauta neatbalstīs t.s. Borkovska kabinetu (uzreiz pēc apvērsuma ar vācu atbalstu sākotnēji tika izveidota valdība Baltijas vācieša – prokurora Oto Borkovska, bet maija sākumā – Andrieva Niedras vadībā) un nepieciešams izveidot

jaunu “uz taisnīga izlīguma pamata veidotu Latvijas valdību”, – viņš atšķirībā no Lielbritānijas misijas neatbalstīja arī Ulmaņa valdības atgriešanos pie varas nemainītā sastāvā. Pēc personiskas tikšanās ar Niedru 1. maijā amerikāņu misijas vadītājs tajā pašā dienā nosūtīja Niedram plašu rakstu, neoficiāli izklāstot savu viedokli par veidojamās Latvijas valdības raksturu un uzdevumiem. Grīns uzsvēra savas valsts nevēlēšanos “darīt iespaidu uz Latvijas iekšējo politiku vai iejaukties tajā, kamēr tā netraucē pamiera robežas”, un norādīja, ka “amerikāņi jūt līdzīgu Latvijas tautai viņas pūlēs dēļ pašnoteikšanās un viņas cīņā pret postošo lieliniecismu”. Grīns misijas vārdā paziņoja, ka viņa vēlēšanās ir redzēt Latvijas valdību, kuras atbalstam apvienotos “visi pretlielinieciskie elementi” un kura varētu novērst brāļu karu, izveidot nepieciešamās pārvaldes iestādes ASV atsūtītās pārtikas sadalīšanai, novērst izsludināto tirdzniecības blokādi, izveidot Latvijas armiju, veikt civilpārvaldes uzdevumus. Pēc Grīna domām, to varētu izveidot, ja tiktu atcelti visi 16. aprīļa ieviestie militārie soļi un apvērsums nosodīts, Ulmaņa valdība atjaunotu darbību un nekavējoties atkāptos, tiktu sastādīta jauna valdība, kurā vairākumu veidotu bijušie, bet mazākumu – jaunieceltie valdības locekļi, tiktu izsludināta vispārēja amnestija un noslēgts politisks un sociāls pamiers, kas ļautu “neatlaidīgi vest karu pret lieliniecismu”. Andrievs Niedra, kurš personiski tikās ar Grīnu un bija par viņu ļoti augstās domās, rakstīja: “Amerikāņu misijas priekšgalā toreiz stāvēja apakšpulkvedis Vorvīks Grīns, vēl pajauns – gadus 35–40 vecs vīrs,³⁸ caur un cauri skaidrs raksturs. Viņš senāk bija kalpojies savai valdībai Filipīnās, likdams tur pirmos valsts dzīves pamatus. Kaut kādu tirdzniecisku blakusnolūku viņam nepavisam nebija. Visur viņš saskaņoja savu rīcību ar politiskiem un humanitāriem motīviem. Pie tam viņš nelipa pie savas pieredzes atsevišķiem vērojumiem, bet prata tos saistīt ar plašākiem valsts dzīves principiem un politiskām idejām. Esmu pārlicināts, ka viņa vārdu reiz dzirdēšu – ja Dievs liks dzīvot – sakarā ar Amerikas augstāko politiku.”³⁹

Vorvika Grīna 1919. gada 1. maijā Andrievam Niedram adresēto rakstu 1924. gada septembrī Niedras un citu prāvā lūdza lietai pievienot apsūdzētā advokāts, bet Valters Iršiks – Niedras skolasbiedrs, kurš kopā ar viņu 1. maijā ieradās pie Grīna, vēlāk liecināja, ka tajā reizē amerikāņu virsnieks uzstādījis atnācējiem “kategorisku” prasību par jaunas valdības izveidi (septiņi Ulmaņa izvirzīti, bet pieci – vācu un Niedras grupas ministri). Savukārt Ulmanis uzsvēra, ka Grīns vērsies pie viņa ar vēstuli, kurā izteicis priekšlikumu par minētajām proporcijām valdībā, taču darījis to nevis kā “Amerikas priekšstāvis”, bet vienīgi izteicis savus “personīgos iesakus” (Ulmanis arī uzsvēra, ka pārējās Sabiedroto misijas izteikušas noteiktu atbalstu viņa vadītajai valdībai).⁴⁰

2. maijā pēc Tautas padomes locekļa Ādolfa Klīves iniciatīvas viņu un vēl dažus politiķus pieņēma Grīns. Pieņemšanā klātesošais, no Francijas tikko atbraukušais inženieris Kārlis Ozols atcerējās, ka saruna turpinājusies 20 minūtes. Viņš rakstīja: “Grīna priekšlikums – neskatoties uz visu, atrast kopdarbības platformu priekš visu šķiru, neizslēdzot vāciešus ar Niedru, saprašanās, lai varētu uzsākt cīņu ar lieliniekiem. Klīve karsti aizstāv savus uzskatus. Man, kā arī amerikāņiem patīk viņa uzstāšanās. Pulkv. Grīns solīds kungs, grib to labāko, bet man nepatīk viņa tulka uzvešanās. Tas labvēlīgāks krieviem un vietējiem vāciešiem. Par to informēšu Parīzē.” Vēl pēc dažām dienām – 5.–8. maijā Ozols savā dienasgrāmatā ierakstīja: “Esmu pastāvīgā kontaktā ar amerikāņiem un angļiem. Angļu kara kuģa “Walker” kapteinis uzlūdz uz kuģi. Dzeram labu spāniešu vīnu. Pulkv. Grīns nemierīgs, nav viegli viņam orientēties un pareizo ceļu iet.”⁴¹

Latvijas Pagaidu valdības Apsardzības ministrijas Kontroles un informācijas nodaļa 5. maijā jau ziņoja, ka jaunajā, Ulmaņa vadītajā Ministru kabinetā būs seši ministri no vecā kabineta, četri – latviešu konservatīvo aprindu pārstāvji un viens vācietis, bet tiek plānots piedāvāt ministru (ieskaitot kara ministru) biedru vietas vēl vairākiem vāciešiem. 5. maija vakarā Liepājā notika sēde ar visu ieinteresēto pušu piedalīšanos, kurai bija jāizšķir jaunās valdības jautājums. Nākamajā dienā Kontroles un informācijas nodaļa ziņoja, ka sēde sākotnēji izvirzīts priekšlikums – septiņi ministri no vecā kabineta bez Ministru prezidenta vai seši no vecā kabineta ar Ministru prezidentu. Ziņojumā vēstīts, ka “beidzot uz amerikāņu spiediena nolemts jaunajam kabinetam dot piecas vietas – no tiem četras vāciešiem un vienu latvietim konservatīvajam. Tad pie portfeļu izdalīšanas izcēlušās nesaskaņas, tādēļ ka konservatīvie latvieši pagērējuši iekšlietu ministra portfeli. Tātad sēde beigusies bez kādiem pozitīviem rezultātiem. Turpmākās sarunās Amerikāņu misija uzņemsies vidutāja lomu.” Tajā pašā dienā – 6. maijā Sabiedrotie izvirzīja Baltijas vāciešu komitejai prasību piekrist Ulmaņa koalīcijas kabineta izveidei līdz 7. maijam (septiņi vecā kabineta ministri, trīs baltvācieši, viens latviešu konservatīvais un viens ebrejs), pretējā gadījumā draudot pastiprināt Latvijas blokādes pasākumus. Komiteja piekrita, tomēr 7. maijā sēde atkal beidzās bez rezultātiem, jo konservatīvie latvieši kā savu kandidātu izvirzīja Niedru, kam vecais kabinets nepiekrita. Sabiedrotie pagarināja ultimāta izpildes termiņu līdz plkst. 12 nākamajā dienā (8. maijā), taču prasība par Niedru netika atsaukta – un sarunas beidzās bez rezultāta.⁴²

Savā otrajā pārskatā par stāvokli Latvijā Grīns 3. maijā detalizēti aprakstīja Latvijas Pagaidu valdības izveidošanās apstākļus un tās sastāvu (viņš gan atzina, ka valdībā iekļauts baltvācietis Eduards fon Rozenbergs, taču viņš pārstāvējis liberālo grupējumu un vispār nav piedalījies darbā, līdz ar to kabinetā nav bijušas pārstāvētas baltvāciešu

un ebreju intereses), bruņoto spēku sastāvu un darbību (jāatzīst, pamatoti uzsverot Vācijas un tās karaspēka nozīmi gan apgādē, gan pašas frontes noturēšanā), 16. aprīļa un tam sekojošos notikumus, kā arī savu darbību pēcapvērsuma periodā. Ziņojumam bija pievienotas arī Grīna 20. un 21. aprīlī fon der Golcam iesniegto rakstu kopijas un Golca atbilde. 20. aprīlī Grīns bija pieprasījis sniegt skaidrojumu par notikušo, bet 21. aprīlī – par mēģinājumu stacijā apcietināt amerikāņu misiju pavadošās Latvijas amatpersonas ar Misiņu priekšgalā. 22. aprīlī Golcs atbildēja, ka viņš nav iejaukts Latvijas iekšpolitiskajās norisēs. Tajā pašā dienā (22. aprīlī) notika Golca apspriede ar Grīnu, kurā pirmais uzsvēra stāvokļa sarežģītību (grūtības saglabāt militāro disciplīnu, kas nepieciešama frontes noturēšanai), lūdzot amerikāņim arī sniegt ieteikumus, kā to vislabāk izdarīt. Uzreiz pēc tam notika Sabiedroto misiju pārstāvju apspriede, kura, atsaucoties uz Grīna un Golca sarunu, nosūtīja Golcam prasību atcelt no amatiem apvērsumā aktīvo vienību komandierus, izvest šīs vienības no Liepājas un atbrīvot Kara ostā ieslēgtās latviešu vienības (t.s. Liepājas jaunformējamās spēkus). 23. aprīlī Golcs atbildē piekrita, ka apvērsums iespaidojis militāro kārtību un viņš jau devis pavēli izvest no Liepājas apvērsumā iesaistītās vienības, kas notiks, ievērojot aktuālās dzelzceļa iespējas, bet latviešu karaspēkam ostā atdoti ieroči un atjaunota pārvietošanās brīvība. Tomēr viņš, aizbildinoties ar tiesību trūkumu, atteicās atcelt no amatiem minēto vienību komandierus. Tāpat Golcs piekrita, ka miera saglabāšanai frontes aizmugurē nepieciešams izveidot valdību, kurā būtu pārstāvēti “visi nacionālie elementi”. Savā tālākajā pārskatā Grīns raksturoja Niedras faktoru, uzsverot, ka viņa kabinetā ir četri baltvācieši un seši latvieši. Grīns uzskatīja, ka Niedram ir neliela administratīvā un politiskā pieredze un viņš ir liels patriots, kuram “boļševisms ir lielākās briesmas un kurš cīnās pret to ir gatavs sadarboties ar baltvāciešiem vairāk nekā latviešu lielākā daļa”. Grīnam šķita, ka Niedra tābrīža situācijā vēlas darboties kā starpnieks starp “dažādām grupām un frakcijām”. Par Niedras jaunizveidoto valdību Grīns rakstīja, ka tai ir pagaidu raksturs un nav Sabiedroto un arī ASV atbalsta. Lai novērstu pilsoņu karu, nepieciešams izveidot valdību, kuru atbalstītu gan latvieši, gan baltvācieši. Viņš rakstīja: “Baltvāciešu valdības izveidošana un palikšana pie varas novedīs valsti vai nu Vācijas, vai boļševisma varā. Amerikāņu iespaids pašlaik ir spēcīgs sakarā ar to, ka visas puses raugās uz Ameriku dēļ pārtikas un izejvielām, daļa latviešu cer uz morālu atbalstu savā cīņā par nacionālo pašapziņu un pašnoteikšanos. Valsts tiešā nākotne ir atkarīga no Amerikas attieksmes. Ja pārtika un izejvielas tiks piegādātas valdībai, kura izveidota vardarbīgā ceļā un paudis nīstas un varenas minoritātes intereses, kā tas ir ar pašreizējo valdību, tad tas tiks uzskatīts par Amerikas atbalstu nelikumīgam un neciešamam valsts reakcionāro grupu izdarītam ak-

tam.” Savukārt tas izraisīs pretestību un zemes nonākšanu Vācijas vai boļševiku kontrolē. ASV misijas viedokli viņš izteica šādi: “Latviešu tautai nodarīta pārestība, kura ir jālabo, ja jāsasniedz iekšējs miers un kopēja nostāja pret boļševismu. Vienlaikus jāatzīmē, ka gāztajai Pagaidu valdībai piemita trūkums – tā nepārstāvēja visus iedzīvotājus. Ņemot vērā baltvāciešu ievērojamo lomu cīņā pret boļševismu, vairākiem baltvāciešiem jābūt iekļautiem valdībā. Tādējādi labākais risinājums ir politisks pamiers, vienota nostāja, lai uzvarētu karu, atjaunojot pagaidu valdību Ulmaņa kunga vadībā, kuras vairākumu veidos vecie ministri un mazākumu – mērenie un konservatīvie baltvācieši, ebreji u.c. Tādējādi latviešu vairākums kontrolēs valdību, bet minoritātēm, kuras bijušas ļoti aktīvas cīņā, arī būs teikšana valsts lietās” (šādu uzskatu Grīns pauda arī savā 1. maija rakstā Niedram). Gadījumā, ja vācu puse tam nepiekrītu, Grīns ieteica Sabiedrotajiem un ASV izdarīt spēcīgu, saskaņotu spiedienu pret Vācijas valdību, piespiežot to dot attiecīgu rīkojumu fon der Golcam. Atšķirībā no Lielbritānijas misijas Grīns uzskatīja, ka pastāvošajā situācijā nedrīkst izsludināt vispārēju latviešu mobilizāciju, jo tas izraisīs latviešu un vāciešu savstarpēju konfliktu. Viņš uzskatīja, ka “latviešu armiju” var izveidot, taču vienīgi zem Sabiedroto (britu un amerikāņu) kontroles. Viņš arī atzīmēja, ka Sabiedroto misiju spiediena rezultātā vācbaltiešu nostāja ir ievērojami liberalizējusies. 1. maijā Liepājā no Tallinas ieradās misijas loceklis Džons Geids, kurš kopā ar Grīnu apmeklēja gan Golcu un Ulmani, gan baltvāciešu nacionālo komiteju. Abiem radās iespaids, ka Golcs, sacīdams, ka vecās valdības atjaunošana izraisīs landesvēra novājināšanos, līdz ar ko vairs nebūs iespējams noturēt fronti, runā vairāk “kā karavīrs nekā politiķis” un “tic tam, ko saka”, taču dara to no “pilnīgi vāciska skatpunkta” un “būs grūti iemācīt jaunus trikus vecam prūšu sunim”.⁴³

Toreizējais tirdzniecības un rūpniecības ministrs Spricis Paegle uzskatīja, ka amerikāņiem, balstoties uz savas valsts atšķirīgo politisko iekārtu, nebija izprotamas latviešu un vāciešu naidīgās attiecības un šo neizpratni baltvāciešu vadība centusies izmantot savās interesēs. Turklāt Grīnu stipri iespaidojis viņa misijas sastāvā esošais un, pēc Paegles domām, provāciski noskaņotais padomnieks Džons Lērs (arī Ulmanis vēl 1940. gada rudenī savās izsūtījumā tapušajās piezīmēs rakstīja, ka bijušais “Maskavas komersants” Lērs bijis “tuvs visam vāciskajam” un viņa loma “diezgan skaidri iezīmējusies” pēc 16. aprīļa apvērsuma⁴⁴). Ļoti kritiski par bijušo “Maskavas rūpniecības uzņēmuma līdzīpašnieku” Lēru izteicās arī toreizējais Liepājas pilsētas domes loceklis un viens no sociāldemokrātu partijas līderiem Fricis Menders. Viņš atzīmēja, ka Lērs labi runājis krieviski un, vairākkārt ierodoties pilsētas valdē, centies pārliecināt tās vadību, ka “vienīgais glābiņš Latvijai ir samierināties ar Niedru”, turklāt pēdējā saruna bijusi

tik asa “no abām pusēm”, ka “Lēra kungs, steidzīgi atstādams pilsētas valdes telpas, aizmirsa lietussargu un galošas, kuras viņš kā “krievs” nēsāja. Šie akvizīti labu laiku glabājās, līdz viņus kāds pievēca vai izmeta ārā. Lērs bija arī tik vājš diplomāts, ka nemaz neslēpa, ka viņš stāv par “lielās un nedalāmās” atjaunošanu un šajā darbā latviešiem ir jāpalīdz.”⁴⁵

12. maijā Liepājā notikušajā Latvijas Tautas padomes sēdē tika konstatēts, ka situācijā, kad vienošanās starp Ulmani, Niedru un vāciešiem jaunas valdības sastādīšanā nebija iespējama, “par pamatu tika likts vienas Sabiedroto valsts [ASV. – Ē. J.] misijas priekšstāvja informāls priekšlikums”, kura pamatā bija sekojošais: esošajā situācijā jāizveido valdība, kuras izveidi nosaka vienīgi militārās vajadzības un kuru apņemās atbalstīt visi pretlielinieciskie spēki. Turklāt tā būtu pietiekami stipra, lai novērstu pilsoņu karu, izveidotu ASV atsūtītās pārtikas izdālei nepieciešamo administratīvo aparātu, dotu iespēju pagaidām atvieglināt Sabiedroto veikto Baltijas jūras blokādi, tādējādi atdzīvinot tirdzniecību un rūpniecību, dotu iespēju izveidot Latvijas armiju “zem pienācīgas pārraudzības”, realizētu civilpārvaldes galvenās funkcijas līdz brīdim, kamēr būs iespējama “normāla politiska kabineta” izveide. Lai šāda Pagaidu vadība varētu tikt izveidota, baltvāciešu Baltijas nacionālajai komitejai publiski jānosoda 16. aprīļa “varmācīgie akti”, jāatsauc sargi no valdības iestādēm, ļaujot Ulmaņa valdības iestādēm atsākt darbību, visiem Ulmaņa valdības locekļiem jādēmisjonē, jāstāda jauna koalīcijas valdība, kurā Ulmanis būtu premjerministrs un kurā vecās valdības locekļi būtu vairākumā (7–8 vietas no 12), bet “minoritāšu grupu” – baltvāciešus, “mērenos latviešus”, ebrejus u.c. pārstāvētu 4–5 ministri, jāizsludina vispārēja amnestija “attiecībā uz pagājušiem politiskiem notikumiem”, jāizsludina politisks pamiers, kā bija Francijā, Vācijā un citās zemēs kara laikā, lai padarītu iespējamu sekmīgu cīņu pret lieliniecismu. Turpat piezīmēts, ka Ulmaņa valdības pārstāvjiem jābūt vairākumā jebkurā piedāvātajā koalīcijas valdībā, jo “tādu ļoti pabalstītu Latvijas pretlielinieciskās iedzīvotāju daļas vairākums”. Savukārt “minoritāšu grupām, īpaši tām, kuras ņēmušas dalību kara operācijās pret lieliniekiem, būtu jāierāda stipra minoritātes priekšstāvība koalīcijas valdībā, kura organizēta kara sekmīgai turpināšanai”. Sēdē tika konstatēts, ka pastāvošajā draudīgajā ekonomiskajā un militārajā situācijā priekšlikums bijis “principā pieņemams”, taču turpmākajās sarunās ar baltvāciešu pārstāvjiem un Niedru izrādījies, ka pirmie vēlas attiecināt amnestiju arī uz tiem, kuri “laupījuši privāto un valsts īpašumu”, bet Niedra “atsakās ņemt dalību Ulmaņa sastādītā kabinetā, ja viņš tur nevar izvest savu politiku iekšlietu un agrārlietās, pilnīgi pretēju politiku Ulmaņa politikai”. Tādējādi sarunas tika pārtrauktas, kaut arī Ulmanis beidzot bija piekritis piedāvātajam kabineta sastāvam, kurā būtu trīs

baltvācieši, viens Niedras atbalstītājs un viens ebrejs, bet 11. maijā tika izsludināts zināmā mērā provāciskās Niedras valdības sastāvs.⁴⁶ Tās satiksmes ministra v.i. Kārlis Burkevics vēlāk liecināja, ka pazinis Grīnu, jo tas bijis vidutājs starp Niedras valdību un Lielbritānijas un Francijas misijām.⁴⁷ 26. maijā ASV misija Parīzē informēja Grīnu, ka 23. maijā nolemts nosūtīt uz Baltiju Sabiedroto militāro misiju britu ģenerāļa vadībā, kura palīdzēs Igaunijas, Latvijas un Lietuvas valdībām bruņoto spēku organizācijas un apmācības jautājumā.⁴⁸

Tieši maijā iezīmējās ievērojams vienotības trūkums arī starp Sabiedroto misijām Latvijā, un pirmām kārtām tas izpaudās tieši kā atšķirīga attieksme pret vācu faktoru, kaut arī vēl 7. jūnijā Liepājā Grīns kopā ar angļu un franču pārstāvjiem vienojās par kopējām Sabiedroto rekomendācijām sarežģītā militāri politiskā un sociālā stāvokļa uzlabošanai Baltijas provincēs (tika ieteikts nekavējoties nosūtīt uz Baltiju vienotu Sabiedroto misiju un piešķirt Baltijas valstu valdībām aizdevumu, ar piezīmi – Latvijai tikai tad, kad atrisināsies jautājums par stabilas valdības izveidošanu).⁴⁹ Minētās domstarpības starp Sabiedrotajiem spilgti apliecina situācija maija beigās, kad Liepājā ieradās britu admirāļa Voltera Kovana vietnieks Aleksanders Dafs (*Duff*). Viņam izvēās ātri pārņemt savā politiskajā kontrolē visus Liepājā esošos Sabiedroto virsniekus un misijas, izņemot Grīnu un Dauliju, kuri šķietami bijuši labvēlīgi pret baltvāciešiem. Lielbritānijas puse vainoja ASV Valsts departamentu pārlieku labvēlīgā attieksmē pret Vāciju (amerikāņi pat apgalvojot, ka Sabiedrotajiem Baltijā vajadzētu sadarboties ar fon der Golcu pret boļševikiem un tie Baltijā līdz ar pamiera noslēgšanu kļuvuši par Vācijas sabiedrotajiem), kamēr paši briti uzsvēra, ka ir neitrāli un vienīgi vēlas atjaunot kārtību šajā Eiropas daļā.⁵⁰ Arī somu vēsturnieks Olavi Hovi raksta, ka gan ASV valsts sekretārs Roberts Lansings, gan viņa “uzticības vīrs” Vorvika Grīns patiesi ticēja vāciešu godīgumam un uzskatīja, ka vācu karaspēkam jāpaliek Baltijā, lai novērstu boļševisma briesmas.⁵¹

Dažas dienas pēc tam, kad vācu karaspēks 22. maijā ieņēma Rīgu, – 1919. gada 25. maijā Grīns ar vairākiem savas misijas locekļiem ieradās pilsētā.⁵² Lūk, kā pats Grīns atcerējās toreizējo ceļu no Jelgavas uz Rīgu: “Uz lielceļa bija raibi karavīru, cietumnieku un bēgļu pūši. Miruši boļševiku un viņu atbalstītāju ķermeņi gulēja pie ceļa, un bērni vienaldzīgi spēlējās pie tiem. Lieli, purpursārti dūmu stabi cēlās skaidrajās debesīs no degošajām zemnieku mājām, iezīmējot cīņas virziņus uz austrumiem.”⁵³

Uzreiz pēc ierašanās Rīgā Grīns sniedza plašu interviju krievu laikrakstam “Rizhskoe slovo”, ko precīzi atreferēja arī latviešu prese. Intervijā viņš bija samērā atklāts daudzos jautājumos, kuri izraisa zināmas diskusijas vēl mūsdienās (pirmkārt Grīna atbalsts baltvāciešu faktoram un tā cēloņi). Katrā gadījumā intervijā Grīns skaidri formulēja

savas misijas oficiālo nostāju. Sākumā īpaši uzsvēris, ka misijas braucienam uz Rīgu nav nekāda “politiska rakstura”, viņš sacīja: “Mūsu vienīgais uzdevums Rīgā stingri pārbaudīt materiālu savākšanu par lieliniecisma šausmām Rīgā un pārtikas palīdzības sniegšanu bada novārdzinātajiem rīdziniekiem. No tā laika, kad Sabiedroto mēģinājums Latvijā izveidot vienotu fronti cīņā ar lieliniekiem nobeidzās bez panākumiem, amerikāņu misija nolēma atturēties no pedālīšanās zemes politiskajā dzīvē. Tāpēc misijai nav nekādu sakaru ne ar Latvijas valdību, ne ar kādu citu politisku grupu. Misijai piekrit bezpartejiskas notikumu gaitas novērotājas loma. Mēs vēlētos Latvijā redzēt valdību, kas atbalstās uz plašiem iedzīvotāju slāņiem un kurai ir uzticība zemē. Tāpēc mēs arvien vēl turam par nepieciešamu izlīgšanu starp Niedras kabinetu un Ulmaņa grupu, jo tikai visu mēreno politisko spēku apvienošanās var padarīt cīņu ar kopējo ienaidnieku sekmīgu. Amerika ar uzmanību seko politiskiem notikumiem Latvijā un grib Latvijai sniegt palīdzību. Šinī brīdī Amerikāņu valdība tura par nepieciešamu sniegt Latvijai palīdzību pārtikas veidā. Liepāja un Kurzeme jau vairākas nedēļas pārtiek no amerikāņu maizes. Tagad mēs organizējam pārtikas piegādāšanu Rīgai, kuras daudzums atkarāsies no drīzas stingras varas nodibināšanas. Līdz 16. aprīļa pārgrozībām mūsu simpātijas bija Ulmaņa kabineta pusē, jo viņš pareizi atspoguļoja iedzīvotāju garastāvokli, bet pēc Ulmaņa kabineta nogašanas mēs uzskatām par nepieciešamu demokrātiskas varas radišanu. Man grūti ko teikt par Niedras valdības konstitucionāliem pamatiem. Bet katrā ziņā es uzskatu par lielu Niedras kabineta nopelnu – Rīgas atsvabināšanu no lieliniekiem. Var būt, ka šie nopelni jāpiešķir vienīgi kareivju drošsirdībai un karavadoņu izveicībai un prašanai. Es neko noteiktu jums nevaru sacīt par Latvijas neatkarību vai viņas federatīvo apvienību ar Krieviju. Tagad, kad Eiropas karte tiek pārgrozīta un tiek apspriests miera līgums ar Vāciju, vēl agri runāt par austrumu valstu nākotni. Par nožēlošanu, man klusuciešot jāapiet jautājums par Sabiedroto kara palīdzības sniegšanu Latvijai. Es vēlētos Sabiedrotos redzēt Latvijas armijas instruktoru un uzturētāju lomā. Vācu kara spēka aiziešana no Latvijas nozīmētu Latvijas tiešu un neizbēgamu bojāiešanu.”⁵⁴

1919. gada 18. augusta vakarā Latvijas Ārlietu ministrija Rīgā Vērmaņdārzā sarīkoja plašu goda mielastu sakarā ar atvadišanos no Grīna vadītās misijas. Grīns savā runā atzīmēja, ka šķiras no Latvijas ar “nospiestu sirdi”, un izteica pārliecību, ka ASV turpinās sniegt Latvijai palīdzību. Zīmīgs ir viņa tālāk teiktais latviešu preses atreferējumā (būtībā Grīns šajā runā godīgi centās izskaidrot savu un savas valsts nostāju pret Latvijas neatkarības jautājumu): “Bija iespējams darīt vairāk, bet es zinu, ka arī tiks vairāk darīts. Amerika šinī lietā ir jau arī palīdzējusi. Pēc ļoti īsas apstākļu pārbaudīšanas mēs Jums solījām

pārtiku, ieročus un finansiālo palīdzību. Pirmo Jūs jau esat saņēmuši [amerikāņu pārtikas sūtījumi Latvijā pienāca kopš aprīļa. – *Ē. J.*], par pārējo mēs nemitēsimies pūlēties. Par lietas stāvokli mēs ziņosim savam Kongresam un Senātam. Miera līgums ir jau parakstīts, bet nav vēl no Amerikas ratificēts, tamdēļ mums arī nebija iespējams līdz miera līguma ratifikācijai šos jautājumus iekustināt. Apspriežot visus šos jautājumus, es nekad neesmu uzsvēris Latvijas neatkarību. Par šo mani daudzi latvieši ir kritizējuši. Es zinu, cik stipri ir attīstīties Jūsu zemē nacionālisms un ar to arī izskaidrojamas sekmes pret lielniecismu un vāciem. Kā īsts amerikānietis es tam simpatizēju. Es nekad līdz šim nekustināju neatkarības jautājumu, jo bija jāizšķir daudzi citi jautājumi, kā pārtikas, tā apgādības un vēl daudzi citi. Tiklīdz tika iekustināts jautājums par pilnīgu neatkarību, tad tūliņ šie jautājumi tika aizmirsti, nedodot pozitīvus rezultātus. Dr. Morisonam ir savi ieskati par Latvijas neatkarību.⁵⁵ Viņš ir lielākais draugs neatkarīgām Latvijai un Igaunijai. Es apmierinājos ar to, ka Parīzē ziņoju, ka esmu atradis tautu, kura stipri cīnās ar lielniecismu. Par šo es arī ziņoju Sabiedrotajiem. Es ceru, ka pēc pārtikas piesūtīšanas sekos amunicijas un finansiāla palīdzība. Liela un stipra kauja vēl stāv priekšā, un mums vajag sakopot savus spēkus. [...] Attiecībā uz misijas darbības kritiku es gribu arī aizskart otru jautājumu. Mēs diezgan pazīstam Jūsu vēsturi un zinām, ko Jūs pārcietuši no krieviem, Baltijas baroniem un vāciešiem. Mēs sajūsmīnāties par latviešu pašsavaldīšanos grūtos brīžos un saprotam, cik grūti latviešiem pasniegt miera palmu tiem, kuri bija viņu ienaidnieki. Neskatoties uz visu to, mēs pieturamies pie vecās amerikāņu politikas – dzīvot ar visām tautām miermīlīgi. Kā Jums zināms, Amerikā visi dzīvo kopā, kā latvieši, tā krievi, kā poļi, tā vācieši un citas tautas, nestrīdoties, būdamas vienmēr gatavībā cīnīties ar kopēju ienaidnieku. Mēs to sludinām, lai gan zinādami, ka tas ir grūti priekš latviešiem. Mēs simpatizējam viņiem, un, kad dabūjam zināt, ka baltieši vainīgi, mēs to paziņojām, kur pienācās. Mēs gribam, lai Jūs būtu pārliecināti, ka visā mūsu darbībā mēs centāties Jums palīdzēt. Un sludinājām to, lai attīstītu stipru fronti Latvijā pret lieliniekiem un vāciešiem. Daudzi šo nesaprot, nevarēdami aizmirst 700 gadu ilgo verdzību, un grib, lai netaisnības tiktu novērstas uz ātru roku. Latvijas un Igaunijas neatkarības sasniegšanai no vislielākā svara ir cīņa pret lieliniekiem. Ja viņas šai ziņā uzvarēs, tad neatkarība nav vairs tālu.”⁵⁶

1919. gada vasarā Grīns privātā vēstulē, ļoti skaidri demonstrējot savus uzskatus, rakstīja par “savvaļas kaķu republikām” – Latviju un Lietuvu, taču tas nebūt nenozīmēja kādu viņa īpašu attieksmi pret Baltijas tautām, jo tālāk teikts: “Viņi [lietuvieši un latvieši] var dzīvi citēt misteru Vilsonu: “Pašnoteikšanas doktrīna”, “cilvēka tiesības brīvi rīkoties”, “mazo tautu tiesības” – “Tie esam mēs, sauc latvieši un

lietuvieši”. Iespējams, viņiem tas izdosies. Šajās Rietumkrievijas mazajās tautās ir daudz stūrgalvīga spēka un viņu centienos nostāties pašiem uz savām kājām – daudz godīgu mērķu. Viņi ir enerģiski un uzcītīgi, un viņi var cīnīties. Tomēr daudz ticamāk, ka tad, kad vecais lācis atdzīvosies, būs daži žēli pikstieni Baltijā – tikai pikstieni, kuriem sekos klusums. Pamainot metaforu, krievu lokomotīve, kura nekad nevarētu sacensties ar vāciešiem, vēlreiz izpūtīs tvaiku un pārbrauks šīm mazajām republikām tik pamatīgi, ka nekad vairs nebūs iespējams atšķelt tās no Krievijas kartes atkal [...] Šeit, Austrumeiropā, mutuļojoša, bada un nelaimju pārņemta, slepkavnieciska masa, kas brēc pēc maizes un miera, vienlaikus vienmēr turot rokā akmeni un netīru šauteni. Un nelaimju sakne likta Parīzē. No Baltijas līdz Melnajai jūrai mēs esam ne tikai gāzuši valdības, bet arī visu varu un visu ietekmi. Austrumeiropa, kura nav boļševizēta, pašlaik tiek balkanizēta, kā sacīja Vinstons Čērčils. Visi piekērušies pie rīkles savam kaimiņam – vācietis un polis, polis un lietuvietis, rumānis un ungārs, ukraiņis un deņikinietis. Un visi minētie sagrābuši pie rīkles boļševiku, bet boļševiks – pie rīkles viņus. Nekādas rūpniecības, nekādas ražošanas, nekādas tirdzniecības. Visi melo, zog, izvaro, apkaro, nīst – ak, Kungs! Kāds naidis, slepkavošana un savzvērestības! Alise asiņainajā Brīnumu zemē no Reinas līdz Vladivostokai. Mēs esam ielējuši “pašnoteikšanās” vīnu šajās pūžņojošajās vecajās pudelēs; tās visas ir izsprāgušas, un radītais sajaukums dveš uz debesīm. “Ļaujiet mums nolādēt Miera konferenci un nomirt,” saka Austrumeiropa. “Dodiet mums atkal imperatorus vai Ļeņinu. Tie vismaz zina, kā valdīt” [...] Par nelaimi, atgriešanās pie cilšu kariem un tumšajiem gadsimtiem ir atstājusi mūsu no dzelzceļiem un augsti organizētās rūpniecības atkarīgās pilsētas uz sēkļa. Kad nepastāv nekāda vara, nekādi likumi un kārtība, zemnieks izdzīvo, bet pilsētu iedzīvotāji iet bojā. Kad vīri cīnās cits pret citu, zemnieks slēpj labību zemē, bet pilsētnieks mirst no bada [...] Viscaur Centrālajā un Austrumeiropā badā mirstošo pilsētu vaidi ceļas debesīs, kamēr zemnieki atsakās pārdot labu pārtiku par nekvalitatīvi iespiesto papīra naudu un slēpj savu produkciju purvos, mežos, alās un zem zemes [...] Jūnijā mēs izbraucām automašīnā ārpus Liepājas, Rīgas un Tallinas (Krievijas lielās Baltijas ostas) un mazāk nekā divās stundās sasniedzām apgabalus, kur saimniecības bija pilnas ar pārtiku; tad mēs atgriezāmies ostās, lai ieraudzītu garām šīm Krievijas ostām raksturīgajiem milzu labības elevatoriem iebrāucošus Hūvera kuģus ar miltiem. Pirms kara šīs ostas eksportēja miljoniem tonnu labības, sviesta un olu. Šogad raža ir teicama; tomēr miljoniem dolāru vērti milti ienāk no Amerikas. Un šīs Baltijas provinces ir viscivilizētākā Krievijas daļa. Tā nekrievu tautas ir visveselīgākās no visām rasēm, kas veido vecās Krievijas impērijas iedzīvotāju kopumu. Ja viņu stāvoklis ir tik bēdīgs, kādām tad jāiz-

skatās Krievijas iekšienes pilsētām! [...] Austrumeiropa un Krievija ir Eiropas dabiskās maizes klētis. Pašlaik tik daudzi runči ved cīniņu par šīm klētīm, ka neviens nespēj tikt pie maizes. Rezultāts – pārlietu liels spiediens uz Amerikas un Argentīnas klētīm. Un tādējādi saimnieciskas grūtības visā pasaulē. Baldriāns, kas ir padarījis visus šos runčus trakus, ir divējāda rakstura: viens nāk no Vilsona un tiek apzīmēts kā “pašnoteikšanās”, otrs – no Ļeņina, apzīmēts kā “proletariāta diktatūra”. Un katru dienu jauni runči pievienojas plūcošajai masai. Nepieciešams pamatīgs buldogs, kas piespiež visus šos runčus uzskriet augstā kokā. Tad Eiropa varētu tikt pie brokastu groza [...] Ja buldogs nematerializēsies, hiēna, ko sauca par Ļeņinu, var galu galā aplaktēt runčus un savākt maizes grozu. Mums bija savvaļas kaķu finanses šajās dienās; tagad mums ir savvaļas kaķu politika un visa Austrumeiropa pilna ar savvaļas kaķu republikām. Un tāda plēšanās un kaukšana no Baltijas līdz Melnajai jūrai varētu satriekt pat tumšajos gadsimtos.”⁵⁷

Tāpat interesanti un arī simptomātiski ir viena no Grīna misijas vadošajiem locekļiem – Elvina Deverē vēl 1919. gada rudenī, aizbraucot no Francijas uz ASV, sarunā ar Kārli Ozolu paustie iespaidi par darbību Baltijas valstīs. Viņš atzinis, ka tās, tāpat kā latviešu un igauņu tautas, kā arī baltvācieši, kuri “kara sākumā bijusi visprivileģētākā šķira Eiropā”, paliks neizdzēšamā atmiņā. Deverē sacījis, ka “brīžiem bijis ļoti žēl redzēt baronu un viņu ģimeņu izpostīto dzīvi, bet tomēr neviens viņi neesot sapratuši, cik nepatīkamu iespaidu uz amerikāņu misiju atstājis tas, ka šie likteņa skartie cilvēki visi centušies ieskaidrot viņiem, ka vai visi latvieši un igauņi esot tie paši lielinieki. Baroni neesot sapratuši, ka Baltijas tautu zemnieku lielā darba mīlestība, viņu armiju cīņa ar lieliniekiem un daudz kas cits rādījuši, ka šādi apgalvojumi pārāk egoistiski, kas visvairāk noskaņojuši viņus par sliktu pašai Baltijas muižniecībai.”⁵⁸

SECINĀJUMI

Vorvika Grīna vadītā misija aizsāka ASV attiecības ar Latviju starpkaru periodā, turklāt tās darbības sākumposms nav vērtējams viennozīmīgi. Neapšaubāmi, ka Grīns šajā laikā ir viens no redzamākajiem Rietumu Sabiedroto pārstāvjiem Latvijā, un arī ASV misijas lielā nozīme gan Latvijas Pagaidu valdības redzējumā, gan realitātē nav noliedzama, īpaši ņemot vērā tālaika sarežģīto militāri politisko situāciju Liepājā un Kurzemē. Neraugoties uz savu konservatīvismu, kas kombinācijā ar amerikāņu tradicionālajiem uzskatiem lielvalstu sabrukuma jautājumā Latvijas valstsvīriem šķita izteikta nelabvēlības izpausme pret Pagaidu valdību un Latvijas neatkarību kopumā, Grīns centās realizēt tik lielā mērā taisnīgu politiku pret dažādām konfliktā

iesaistītajām pusēm, cik to atļāva viņa samērā augsti attīstītā taisnīguma izjūta un iepriekšminētie uzskati (kā vēl viena no Grīna misijas raksturīgākajām nostādnēm jāatzīmē izteiktais antiboļševisms). Šī iemesla dēļ viņš nevarēja būt vienaldzīgs pret Latvijas sabiedrības līdzšinējo un tradicionālo eliti, kurā vadošo lomu joprojām spēlēja vācbaltiešu muižniecība (vienlaikus Grīns bija ļoti kritiski noskaņots pret Vāciju kopumā – līdz ar to arī pret Vācijas centieniem Latvijā). Tā bija arī loģiska, paredzama attieksme pret amerikāņu acīs ievērojamo saimniecisko, politisko un militāro spēku Latvijā – baltvāciešiem. Tomēr patiesībai neatbilst pieņēmums par gandrīz viennozīmīgo atbalstu vāciešiem viņu konfliktā ar latviešiem. Uzskatāms apliecinājums minētajam bija misijas un Grīna personiski sniegtā aizsardzība augstām Latvijas valsts amatpersonām, ko vācieši vēlējās apcietināt pēc 16. aprīļa apvērsuma. Vienlaikus Grīns nebija tikai situācijas novērotājs Baltijā un Parīzē esošās ASV misijas informētājs, bet centās realizēt patstāvīgu politiku, mēģinot panākt spēcīgas antiboļševistiskas koalīcijas valdības izveidošanu, turklāt viņa rīcību noteica pienākuma apziņa pret savu valsti un izpratne par labāko risinājumu tābrīža situācijā. Dažādu apstākļu iespaidā tas izdevās tikai daļēji, turklāt misijas darbības Latvijā otrajā posmā – 1919. gada vasarā, jau pēc vācu spēku sakāves pie Cēsīm. Kopumā Grīns un ASV misija šajā Latvijai tik svarīgajā laikposmā realizēja lielvalstij tradicionālu politiku, kuru tomēr nevar nosaukt par izteikti nelabvēlīgu Latvijas valstij no tābrīža viedokļa. Latvija Grīna uztverē bija tikai viena no Austrumeiropā radītajiem daudzajiem pagaidu valstiskajiem veidojumiem, vienlaikus viņa uzskatos saskatāmas arī zināmas izmaiņas, iepazīstot stāvokli un vietējās tautas, – misijas beigu posmā viņš, neraugoties uz saglabājušos neticību ilgstošai Baltijas valstu pastāvēšanai, arī privāti atzina, ka Baltijas tautu pašnoteikšanās prasībai ir pamats, bet pašām tām piemīt zināmas neatkarības sasniegšanai nepieciešamās īpašības.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Raksts tapis Latvijas Zinātnes padomes projekta “Sociālpolitiskās un ekonomiskās problēmas Latvijā jaunajos un jaunākajos laikos 16.–20. gs.” ietvaros.
- ² Par Latvijas attiecību izveidošanos sīkāk sk.: Ēriks Jekabsons (2011). *Latvija un Amerikas Savienotās Valstis: pirmie sakari 1918.–1919. gadā. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 18.–47. lpp.
- ³ Sk., piemēram: Aleksandr Leit (1952). *Agressiia imperialisticheskikh derzhav v Latvii (1917–1920 gg.)*. Rīga: Latgosizdat, s. 59–77; Karl Graudin, Georgii Storozhenko (1958). *V ogne interventsii*. Rīga: Latgosizdat, s. 147–148; Kārlis Strazdiņš (red.) (1954). *Amerikāņu un Rietumeiropas imperiālistu agresija Latvijā*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība; Vilnis Sipols (1959). *Za kulisami inostrannoī interventsii*

- v Latvii (1918–1920 gg.). Moskva: Politizdat, s. 172–176; Vilnis Sīpols (1965). *Slepenā diplomātija: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika 1919.–1932. gadā*. Rīga: Liesma, 24.–25. lpp.; Vilnis Sīpols (1969). *Latvijas buržuāziskā diplomātija*. Rīga: Liesma, 27.–29., 35. lpp.; Aleksandrs Drīzulis (atb. red.) (1968). *Kā tas bija. Dokumenti un materiāli (Kā latviešu buržuāzija nāca pie varas)*. Rīga: Liesma, 66.–268. lpp.; Lev Bezimenskii (1987). Osobaia missiia podpolkovnika Uorvika Grina. *Novoe vremia*, s. 26, 46; u.c.
- ⁴ Sk., piemēram: Edgars Andersons (1967). *Latvijas vēsture 1914–1920*. Stokholma: Daugava; Edgars Dunsdorfs (1992). *Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks, politiķis, diktators, mocekļis*. Rīga: Zinātne.
- ⁵ Sīkāk par ASV Krievijas politiku šajā laikā sk.: Jēkabsons. Latvija un Amerikas Savienotās Valstis: pirmie sakari 1918.–1919. gadā, 19.–24. lpp.
- ⁶ *Papers Relating to the Foreign Policy of the United States* (turpmāk: *FRUS*). *The Paris Peace Conference. 1919*. Vol. XII. Washington: U.S. Government Printing Office, 1947, p. 136.
- ⁷ *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: *LNA-LVVA*), 1313. f. (Ārlietu ministrijas kanceleja), 1. apr., 10. l., 33. lp.; A. Gronskii, O. Riss (1955). Porty Pribaltiki – obekt ekspansii imperialistov v 1918–1920 godakh. *Voprosi istorii*, 7, s. 94.
- ⁸ *LNA-LVVA*, 6033. f. (Kara vēstures komisija), 1. apr., 65. l., 9. lp. (O. Hasmaņa atmiņas); Oto Hasmanis. Atmiņas par brīvības kustību Ziemeļlatvijā 1919. gada sākumā. *Ziemeļlatvija*, 01.07.1933.; The mysterious Captain Krantz. Pieejams: <http://estonia.usembassy.gov/root/pdfs/history-articles/themysterious-captain-krantz-pdf> (skatīts 03.01.2011.).
- ⁹ *FRUS. 1919. Russia*. Washington: U.S. Government Printing Office, 1937, pp. 672–673; Valentin Shteinberg (1983). Dzhentel'meny v Latvii (1917–1920). Tainoe i iavnoe v politike Zapada. Rīga: Avots, s. 95.
- ¹⁰ *FRUS. The Paris Peace Conference. 1919*. Vol. XI. Washington: U.S. Government Printing Office, 1945, p. 114.
- ¹¹ *FRUS. 1919. Russia*, p. 674; Albertas Tarulis (1965). *American-Baltic Relations 1918–1922: The Struggle Over Recognition*. Washington: Catholic University of America Press, p. 165; Andersons. *Latvijas vēsture 1914–1920*, 355. lpp. V. Grīna darbības isu raksturojumu Latvijā sk. arī: Inta Pētersone (atb. red.) (1999). *Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920. Enciklopēdija*. Rīga: Preses nams, 344. lpp. 1879. gada 18. decembrī ģenerālmajora ģimenē dzimušais Vorviks Grīns no 1916. gada dienēja Amerikas Sarkanā Krusta struktūrās Francijā un Beļģijā, bet 20. gados bija naftas uzņēmuma “New England Oil Refining Co” direktors, miris pēc operācijas 1929. gada 18. novembrī Bostonā, apbedīts Vašingtonas *Oak Hill* kapos.
- ¹² *LNA-LVVA*, 1313–1–13, 232. lp. (Ziņojums Nr. 2. Latvijas delegācijas un Ārlietu ministrijas darbība no 10. līdz 17. martam 1919).
- ¹³ Robert Hale (ed.) (1931). *Letters of Warwick Greene 1915–1928*. Boston; New York: Houghton Mifflin Company, pp. 91–95.
- ¹⁴ *LNA-LVVA*, 1313–1–5, 48. lp.
- ¹⁵ Amerikāņu misijas locekļi pilsētas valdē. *Latvijas Sargs*, 06.04.1919., 2. lpp.; A. Kalniņa koncerts angļu-amerikāņu viesiem. *Latvijas Sargs*, 08.04.1919., 3. lpp.; Amerikāņu misijas locekļi uz Ventspili. *Latvijas Sargs*, 09.04.1919., 3. lpp.; Andersons. *Latvijas vēsture 1914–1920*, 484. lpp.

- ¹⁶ *FRUS. The Paris Peace Conference. 1919.* Vol. XII, p. 137–138; Robert Hale. War and Diplomacy on the Baltic. *American Oxonian*, 1920, VII (3), p. 139; Roberts Heils (1978). Amerikānis 1919. gada Liepājas notikumos. No: Aleksandrs Plensners. *Divdesmitā gadsimta pārvērtības. Atmiņas.* [Bruklina]: Grāmatu draugs, 368.–372. lpp.; Sabiedroto misijas Latvijā. *Brīvā Zeme*, 03.08.1919., 3. lpp.
- ¹⁷ *LNA-LVVA*, 5601. f. (Armijas štāba personisko lietu kolekcija), 1. apr., 4865. l. (H. Pēterona personiskā lieta), 3. lp. (dienesta gaitu saraksts).
- ¹⁸ *LNA-LVVA*, 1313–1–5, 48. lp.; Valdis Bērziņš (sast.) (1988). *Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas.* Rīga: Zinātne, 157.–159., 165.–166. lpp.; Janis Krastin' (otv. red.) (1960). *Sotsialistischeskaia Sovetskaia respublika Latvii v 1919 g. i inostrannaia interventsia. Dokumenty i materialy.* T. 2. Rīga: Izdatel'stvo Akademii nauk Latviiskoi SSR, s. 46, 56, 61, 65, 71, 75.
- ¹⁹ David Foglesong (1995). The United States, Self-Determination and the Struggle against Bolshevism in the Eastern Baltic Region, 1918–1920. *Journal of Baltic Studies*, XXVI (2), p. 118.
- ²⁰ *LNA-LVVA*, 1313–1–5, 70. lp.
- ²¹ *LNA-LVVA*, 1468. f. (Kara ministrijas sekretariāts), 1. apr., 140. l., 82. lp.
- ²² *LNA-LVVA*, 1468–1–133, 128. lp.
- ²³ Amerikāņu misija. *Latvijas Sargs*, 11.04.1919., 2. lpp.; Heils. Amerikānis 1919. gada Liepājas notikumos, 373. lpp. Aprakstu par V. Grīna sagaidīšanu Kalnciemā 1919. gada 13. aprīlī un viņa pārsteigumu par latviešu karavīru slikto apgādes stāvokli sk.: Atis Sēja. Ceļā uz Rīgu. *Latvijas Kareivis*, 01.05.1938., 3. lpp.
- ²⁴ *LNA-LVVA*, 5479. f. (Andrievs Niedra, rakstnieks, mācītājs, politisks un sabiedrisks darbinieks), 1. apr., 54. l., 52., 204. lp. (izraksti no A. Niedras u.c. lietas izmeklēšanas protokoliem).
- ²⁵ Jānis Balodis. Atmiņas par Latvijas nacionālās armijas gaitām Brīvības cīņās. *Dievturu Vēstnesis*, 11993, 17, 60.–62. lpp.
- ²⁶ *FRUS. The Paris Peace Conference. 1919.* Vol. XII, pp. 138–140; Drīzulis (atb. red.). *Kā tas bija. Dokumenti un materiāli*, 67.–70. lpp.
- ²⁷ *Latvijas Sargs*, 11.04.1919., 2. lpp.; Bezimenskii. Osobaia missiia podpolkovnika Uorvika Grina, s. 26.
- ²⁸ Domāts Ļevs Trockis – Padomju Krievijas kara un jūras lietu tautas komisārs.
- ²⁹ Hale (ed.). *Letters of Warwick Greene*, p. 144.
- ³⁰ Heils. Amerikānis 1919. gada Liepājas notikumos, 384. lpp.
- ³¹ *FRUS. The Paris Peace Conference. 1919.* Vol. XII, pp. 141–143.
- ³² Geoffrey Bennet (1964). *Cowan's War. The Story of British Naval Operations in the Baltic, 1918–1920.* London: Collins, p. 94.
- ³³ *FRUS. 1919. Russia*, p. 675.
- ³⁴ Hale (ed.). *Letters of Warwick Greene*, pp. 96–97.
- ³⁵ Heils. Amerikānis 1919. gada Liepājas notikumos, 388. lpp.; Kārlis Ozols. Darbs un atmiņas Latvijai topot. *Latvijas Kareivis*, 26.10.1934., 3. lpp.
- ³⁶ *FRUS. The Paris Peace Conference. 1919.* Vol. XII, pp. 150–153.
- ³⁷ *FRUS. The Paris Peace Conference. 1919.* Vol. XII, pp. 143–147; Drīzulis (atb. red.). *Kā tas bija. Dokumenti un materiāli*, 71.–74. lpp.
- ³⁸ V. Grīns (1879–1929) šajā laikā bija 40 gadu vecs.

- ³⁹ Andrievs Niedra (1998). *Tautas nodevēja atmiņas. Piedzīvojumi cīņā pret lielniecismu*. Rīga: Zinātne, 199.–204. lpp. Sk. arī: Ādolfs Šilde (1976). *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 306. lpp.
- ⁴⁰ LNA-LVVA, 5479–1–54, 220., 236., 241. lp. (izraksti no A. Niedras u.c. lietas izmeklēšanas protokoliem).
- ⁴¹ Ozols. Darbs un atmiņas Latvijai topot. *Latvijas Kareivis*, 28.10.1934., 2. lpp.; Kārlis Ozols (1935). *Latvijai topot. Darbs un atmiņas Amerikā un Eiropā Latvijas tapšanas sākumā*. 1. daļa. Rīga: Erva, 105. lpp.
- ⁴² LNA-LVVA, 1468–1–139, 93., 94.–98. lp.
- ⁴³ FRUS. *The Paris Peace Conference. 1919*. Vol. XI, pp. 172–184; Āris Puriņš (2005). *Andrievs Niedra. Četri gadi un viss mūžs*. Rīga: Valters un Rapa, 309. lpp. (šeit neprecīzi norādīts ziņojuma datums kā 5. maijs).
- ⁴⁴ Indulis Ronis, Arturs Žvinklis (sast.) (1994). *Kārlis Ulmanis trimdā un cietumā. Dokumenti un materiāli*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 258. lpp.
- ⁴⁵ Fricis Menders (1990). Latvijas valdības “Liepājas posms” un sociāldemokrāti. *Padomju Latvijas Komunisti*, 3, 90. lpp. (Aivara Strangas publikācija un komentāri).
- ⁴⁶ *Latvijas Tautas Padome* (1920). Rīga: Saeimas izdevniecība, 75. lpp.; Spricis Paegle (1923). *Kā Latvijas valsts tapa*. Rīga: Autora apgādībā, 288.–290. lpp.
- ⁴⁷ LNA-LVVA, 5479–1–54, 220. lp. (izraksti no A. Niedras u.c. lietas izmeklēšanas protokoliem).
- ⁴⁸ FRUS. *The Paris Peace Conference. 1919*. Vol. XII, p. 197.
- ⁴⁹ FRUS. *The Paris Peace Conference. 1919*. Vol. VI. Washington: U.S. Government Printing Office, 1946, pp. 682–683. Interesanti, ka šajā laikā Rīgā strādājošajiem amerikāņu un angļu pārstāvjiem bijušas pat filoloģiska rakstura saprašanās problēmas. Sakaru virsnieks Jāzeps Ozoliņš, kurš 1919. gada augusta sākumā tika piekomandēts pie V. Grīna vadītās misijas (vēlāk – pie Amerikas Sarkanā Krusta misijas), atcerējās: “Tai laikā bieži uzturējos mūsu vēlākajā saeimas namā, kurā notika apspriedes starp Sabiedroto misijām. Atceros vienu tādu apspriedi, kur amerikānis ar angli mēģināja sarunāties angļu valodā, bet dažādo izrunu dēļ viens otru lāgā nevarēja saprast, un sāka jau abi uztraukties. Beidzot iemaisijos sarunā un viņu pašu izteicienus, protams, arī angļu valodā pateicu vienam un otram – un mani viņi labi saprata! Tā piedzīvoju kuriozu, ka man iznāca būt par tulku starp angli un amerikāni viņu pašu valodā.” – Jāzeps Ozoliņš (1997). *Virsdzīve. Virsnieka atmiņas*. Valmiera: Imanta, 68. lpp.
- ⁵⁰ Bennet. *Cowan's War. The Story of British Naval Operations in the Baltic, 1918–1920*, p. 101.
- ⁵¹ Olevi Hovi (1980). *The Baltic Area in British Policy 1918–1921*. Helsinki: Finnish Historical Society, p. 145. Atšķirības angļu un amerikāņu attieksmē pret situāciju Latvijā skatījis arī Alberts Varslavāns. Sk.: Albert Varslavāns (1966). *Politika angliiskogo imperalizma v otnoshenii burzhuaznoi Latvii (1920–1923)*. Rīga: Zvaigzne, s. 12–18.
- ⁵² Amerikas misija. *Baltijas Vēstnesis*, 27.05.1919., 2. lpp.
- ⁵³ Hale (ed.). *Letters of Warwick Greene*, p. 147.
- ⁵⁴ Amerikāņu misija Rīgā. *Jaunākās Ziņas*, 28.05.1919., 2. lpp.; Tas pats. *Baltijas Vēstnesis*, 28.05.1919., 2. lpp.

- ⁵⁵ Par ASV delegācijas locekļa Semjuela Morisona nostāju 1919. gadā sk.: Jēkabsons. Latvija un Amerikas Savienotās Valstis: pirmie sakari 1918.–1919. gadā, 21.–23. lpp.
- ⁵⁶ Goda mielasts Amerikāņu misijai. *Valdības Vēstnesis*, 20.08.1919., 1. lpp.; Atvadišanās no amerikāņu misijas. *Latvijas Sargs*, 21.08.1919., 3. lpp.
- ⁵⁷ Hale (ed.). *Letters of Warwick Greene*, pp. 142–154.
- ⁵⁸ Kārlis Ozols. Darbs un atmiņas Latvijai topot. *Latvijas Kareivis*, 18.01.1935., 4. lpp.

ACTIVITIES OF THE USA MISSION LED BY WARWICK GREENE IN LATVIA IN 1919 APRIL–MAY: LIEPĀJA PERIOD

Ēriks Jēkabsons

Dr. hist., researcher, Institute of the History of Latvia, University of Latvia.
Scientific interests: military-political history of Latvia and the Baltic (end of the 19th century – 1945).
E-mail: eriksj@lu.lv

The article, based on sources and literature issued both in Latvia and the USA, examines formation of the USA mission, its arrival in Liepāja and activities in the spring of 1919 when the Provisional Government of Latvia was forced to retreat to this town. Great attention is paid to relationships between the mission, its leader Warwick Greene and the Provisional Government of Latvia, the leadership of the armed forces, the municipality of Liepāja controlled by the Social Democratic Party and Baltic Germans, as well as to the activities after the German-organized coup d'état of 16 April 1919 when the Americans strove to attain the formation of a coalition government.

Key words: Latvian Fight for Independence, the USA Russian policy, mission of Warwick Greene, the Provisional Government of Latvia in Liepāja period, coup d'état of 16 April 1919.

Summary

Before the Provisional Government proclaimed the Republic of Latvia on 18 November 1918, two-year-long difficult military political fight had taken place to liberate the territory from the hostile armies and even a longer fight for international recognition *de facto*. Moreover, the most difficult was exactly the first phase when the government could carry out only limited activities in Liepāja and its neighbourhood, the rest of the territory being governed by the Soviet regime. On 16 April 1919, shortly after making a pro-German government that worked parallel to the Provisional Government for several months (the last worked in protection of the missions of Western Allies), German forces dissatisfied with

the government policy organized coup d'état. Since the beginning of its work the Provisional Government implemented a certain policy which was oriented towards the Great Powers of Entente, striving to ensure the support of Great Britain, France and the USA. The support of the USA, that had become the most influential Super Power of the World, was crucial to the government and society of Latvia as it was to other countries weakened by the World War and the subsequent conflicts. In the spring of 1919, missions of Great Britain and the USA were opened in Liepāja; their support was essential to the Provisional Government. The aim of the article is to comprehensively, basing also on unused sources, examine the USA mission activities led by Lieutenant-colonel Warwick Greene during the first stages when the Provisional Government was located in Liepāja and strived to stabilize its political and economic situation in relations with both German factor and the Western Allies.

The head of the mission Warwick Greene was one of the most outstanding representatives in Latvia from the Western Allies, and the great importance of the USA mission is not arguable either. Despite his rather conservative beliefs which, in combination with American traditional viewpoint on the Powers collapse as a negative factor, the Latvian politicians took for a typical expression of disfavour against the Provisional Government and the independence of Latvia in general, he tried to implement a policy as fair to all parties in question as was allowed by his comparatively highly developed sense of fairness in combination with the above views (one more viewpoint characteristic of Warwick Greene's mission was explicit anti-Bolshevism). Owing to this sense of fairness he could not be indifferent to the traditional elite of Latvian society, i.e. Baltic German nobility (meanwhile Greene was very critically disposed towards Germany in general and towards the political endeavours of Germany in Latvia in particular). It was a logical, prospective attitude towards Baltic Germans, as a considerable economic, political, and military force in Latvia in the eyes of Americans. However, the assumption that the Americans showed almost unequivocal support to Germans in their conflict with Latvians is not true. An obvious testimony to the latter was the mission's and Warwick Greene's personally provided protection to high-ranking officials of Latvia whom Germans were willing to arrest after the coup d'état on 16 April. At the same time Greene did not remain a passive observer of the situation, but tried to attain the establishment of a strong anti-Bolshevik coalition government. Moreover, his actions were provoked by comprehension that this would be the best solution in the given situation. Due to different circumstances it was accomplished only partially, moreover, only at the second half of the period of the mission activity in Latvia, i.e. in the summer of 1919, just after the defeat of German forces near Cēsis (in this article the latter time period remains outside chronology).